

Ռազմիկ Իսահակյան

ԷՍՏՈՆԻԱՅԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ «ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀՐԱՇՔԸ»

Ներածություն

Էստոնիան փոքր պետություն է Հյուսիսային Եվրոպայի Բալթյան տարածաշրջանում: Խոշոր քաղաքներն են Տարտուն, Կոխտլա-Ցարվեն, Նարվան, Պյառնուն, Վիլյանդին, որտեղ էլ կենտրոնացած է բնակչության հիմնական մասը: Մայրաքաղաքը Տալլինն է: Էստոնիայի Հանրապետությունը Եվրամիության ամենասակավաթիվ բնակչությամբ երկրներից մեկն է. բնակչությունը 2018 թ. հունվարի 1-ի դրությամբ կազմում է 1.319.133 մարդ¹: Տնտեսությունը բաց է. ակտիվ արտաքին առևտրից բացի երկրում գործում են արտասահմանյան շատ ձեռնարկություններ: Զարգացման մեծ պոտենցիալ ունի ծառայությունների ոլորտը: 2004 թ. ամռանը նրա մուտքը Եվրամիություն էականորեն մեծացրեց զբոսաշրջիկների ներհոսքը, այցերի քանակը աճեց 20-25%-ով: Սահմանի հատման պարզեցման պատճառով եվրոպացիները շահագրգռված են այցելել ԵՄ նոր անդամ պետություններ: Բացի Ֆինլանդիայից և Շվեդիայից, որոնք Էստոնիայի ամենակարևոր տնտեսական գործընկերներն են, Էստոնիա գալիս են նաև Ռուսաստանից և Լատվիայից²: Վերջին տարիներին ավելացել են զբոսաշրջիկների այցերը ՌԴ-ից, որոնք իրենց հանգստյան օրերն անցկացնում են Տալլինում, նաև նշում Ամանորը: Նշենք, որ ԷՀ տնտեսական զարգացումներին հիմնականում նպաստել են զբոսաշրջության ոլորտի առաջանցիկ զարգացումները, տնտեսության տարբեր ոլորտների համալիր էլեկտրոնայնացումը, կրթության ոլորտի բարեփոխումները և գնահատման յուրօրինակ մոտեցումները, որոնց հանգամանորեն կանդրադառնանք ստորև բերված աշխատանքում:

Էստոնիայի բնակիչները արագ յուրացրին բջջային հեռախոսները, և ներկայումս կա 1,6 միլիոն օգտագործող, մինչդեռ երկրի բնակչության թիվը ընդամենը 1,3 մլն մարդ է: Էստոնիայում վճարումները կատարվում են կայանելու, հասարակական տրանսպորտով ճանապարհորդելու կամ թանգարաններ այցելելու, ինչպես նաև բանկային ծառայություններից օգտվելու համար: Էստոնիայի բոլոր ձեռնարկություններն ունեն համակարգիչներ, որոնց օգնությամբ իրականացվում է նաև հաշվապահությունը: Էստոնիայի կառավարության նիստերը էլեկտրոնայնացված են, ու թղթային փաստաթղթերը փոխարինվում են համակարգչային էկրաններով: Հանրային ծառայությունները մատուցվում են հիմնականում համացանցի միջոցով, հաշվետվությունները նույնպես կատարվում են էլեկտրոնային եղանակով: Էլեկտրոնային գործառնության մեծ ժողովրդականությունը պայմանավորված է նրանով, որ Էստոնիայի յուրաքանչյուր բնակիչ ունի նույնականացման քարտ, որը թույլ է տալիս ապահով կերպով օգտվել համա-

¹ Statistics in Estonia, 2018-2019, <https://www.stat.ee/en>

² Структура экономики Эстонии, <https://www.estonica.org>, стр 10.

ցանցի ծառայություններից և տեղադրել թվային ստորագրություն: Հավելենք, որ ընտրություններին կա նաև ինտերնետի միջոցով քվեարկելու հնարավորություն¹:

Տնտեսական ազատության առումով երկիրը լավագույների շարքում է: Հերիթեջ հիմնադրամի «Տնտեսական ազատության ինդեքս 2016 թ. գեկույց»²-ում երկրների առաջին տասնյակում են Հոնկոնգը, Սինգապուրը, Նոր Զելանդիան, Շվեյցարիան, Ավստրալիան, Կանադան, Չիլին, Իռլանդիան, Էստոնիան և Միացյալ Թագավորությունը: Էստոնիան զբաղեցնում է 9-րդ հորիզոնականը 174 երկրների շարքում: Հայաստանի Հանրապետությունը 54-րդն է:

Անդրադառնանք էՎ տնտեսական ակտիվության ցուցանիշներին:

Էստոնիայի համախառն ներքին արդյունքի (ըստ ավելացված արժեքի) մոտ 71%-ը ձևավորվում է սպասարկման ոլորտում, արդյունաբերության ճյուղերը կազմում են 25%, իսկ արդյունահանման ճյուղերը (ներառյալ՝ գյուղատնտեսությունը և հանքարդյունաբերությունը)՝ մոտ 4%: Ավելին, մեկ շնչի հաշվով ՀՆԱ-ի ցուցանիշով նախկին ԽՍՀՄ հանրապետությունների շարքում առաջին տեղում է³:

Էստոնիայում 2019 թ. գործազրկությունը կազմել է 4,8%՝ 31.487 մարդ, որը 2018 թ. համեմատ աճել է ընդամենը 0,3%-ով: Գործազրկության նման ցածր ցուցանիշը ցույց է տալիս, որ տնտեսությունն ապահովում է զգալի արդյունքներ և կայուն աճ: Հայաստանի Հանրապետությունը 5 անգամ նվազ դիրքերում է գործազրկության մակարդակով, քանի որ այն երկրում տարիներ շարունակ հատել է 20%-ի սահմանագիծը, ինչն ուղղակի խոչընդոտում և զրկում է ՀՀ քաղաքացիներին օգտվելու և՛ ներգնա, և՛ արտագնա զբոսաշրջության հնարավորություններից:

Հիմնական վերլուծություն

Ամեն տարի մոտ 5.000.000 զբոսաշրջիկ այցելում է Էստոնիա, որից շուրջ 4.000.000-ը՝ Ֆինլանդիայից: Նրանց մի մասը առավոտյան գալիս է Հելսինկիից Տալլին և երեկոյան վերադառնում: Իսկ ովքեր գալիս են մի քանի օրով, հասցնում են այցելել թատրոններ և ճանապարհորդել Տալլինի սահմաններից դուրս: Այցի նպատակներում գերակշռում է հանգստի տուրիզմը՝ մոտ 60% մասնաբաժնով, որին հաջորդում են գործուղումները՝ մոտ 20%, և զբոսաշրջության այլ տեսակներ՝ այցելություն հարազատներին և այլն՝ մոտ 15%: Սեմինարներին, գիտաժողովներին և միջոցառումներին մասնակցելու համար գալիս է զբոսաշրջիկների միայն մի քանի տոկոսը⁴: Էստոնիայ այցելող զբոսաշրջիկների թիվը ինչը 3-ից 4 անգամ գերազանցում է երկրի բնակչության թվին և հաճախ համարվում է ռեկորդային ցուցանիշ:

Eesti Pank-ի (Էստոնիայի կենտրոնական բանկ) տվյալների համաձայն՝ 2017 թ. Էստոնիայի եկամուտները զբոսաշրջությունից (տուրիստական ծառայու-

¹ Էստոնիայի տնտեսական կառուցվածքը, <https://www.estonica.org>, էջ 18-20:

² Տնտեսական ազատության ինդեքսը ըստ Հերիթեջ հիմնադրամի գնահատականների, 2016 թ.

³ Структура экономики Эстонии, <https://www.estonica.org>, стр 1, 11-13.

⁴ Statistics in Estonia, <https://www.stat.ee/en>

թյունների արտահանում) կազմել են 1,9 միլիարդ եվրո, որից 1,4 միլիարդ եվրո ծախսվել է օտարերկրյա զբոսաշրջիկների կողմից¹: Ի համեմատ էստոնիայի Հանրապետության՝ ներգնա զբոսաշրջիկները Հայաստանի Հանրապետությունում ծախսել են 1 մլրդ 121.1 մլն դոլար: 2016 թ. համեմատ զբոսաշրջային ծառայությունների արտահանումից ստացված եկամուտները աճել են 152.1 մլն դոլարով կամ 15.7%-ով²: 2007-2017 թթ. զբոսաշրջիկներից ստացված եկամուտները 550 մլն-ից հասել են 1 մլրդ 121.1 մլն-ի, որը դիտարկվող 10 տարիների ընթացքում ավելի քան կրկնապատկվել է: Հավելենք, որ այս ցուցանիշի աճին կարող են նպաստել նաև դեպի մեր երկիր կարճատև զբոսաշրջային այցերի ավելացումները, որի զարգացմանը միտված՝ հողվածում առաջարկվել է փաստական օրինակ:

Տրանսպորտային կապերը զբոսաշրջության ոլորտում կարևոր դեր ունեն և կարող են ազդել հարևան երկրներից այցելող զբոսաշրջիկների թվաքանակի վրա: Ռիգա-Ստոկհոլմ երթուղով նավը նպաստել է երթուղու ուղևորների թվի ավելացմանը և ազդել լատվիական կացարաններում շվեդ զբոսաշրջիկների կողմից գիշերային ժամերի քանակի ավելացման վրա: Էստոնիայի «Զբոսաշրջության զարգացման 2014-2020 թթ. ազգային պլան»-ում³ նշված է, որ էստոնացիները գերադասում են իրենց արձակուրդներն անցկացնել էստոնիայում, դա իր դրական ազդեցությունն է ունենում էստոնիայի տնտեսության վրա: 2014-2020 թթ. էստոնիայի զբոսաշրջության զարգացման ազգային պլանի ռազմավարական նպատակներն են⁴.

- որպես ճանապարհորդական վայրի իրազեկվածության բարձրացում,
- տուրիստական արտադրանքի զարգացում,
- միջազգային հետաքրքրություն ներկայացնող զբոսաշրջային տեսարժան վայրերի զարգացում:

Նշենք, որ ԷՀ-ում կարևոր ոլորտ է ուղևորափոխադրող նավարկությունը, որն անմիջականորեն կապված է զբոսաշրջության հետ: Մոտավորապես 80 կմ հեռավորություն ունեցող Տալլին-Հելսինկի գծով շուրջօրյա փոխադրում են մոտ 7 միլիոն ուղևորների, որոնք եկամուտ են բերում ինչպես էստոնական, այնպես էլ սկանդինավյան ընկերություններին: Կա նաև կանոնավոր ծովային կապ էստոնիայի և Շվեդիայի միջև: Վերջին տարիներին Tallink ընկերությունը զգալիորեն ամրապնդեց իր դիրքերը Բալթիկ ծովում նավարկությունների ոլորտում, այդ ընկերության նավերը կանգ են առնում էստոնիայի, Ֆինլանդիայի, Շվեդիայի, Լատվիայի և Գերմանիայի նավահանգիստներում: Տեղական նավափոխադրումը հիմնականում կապված է մայրցամաքի և կղզիների միջև լաստա-

¹ Statistics, <https://www.eestipank.ee>

² Զբոսաշրջային ծառայությունների արտահանումից ստացվող եկամուտները ՀՀ-ում, business for business, 2017թ.:

³ Riigikogu, <https://m.riigikogu.ee>

⁴ Էստոնիայի զբոսաշրջության զարգացման ազգային պլան, 2014-2020 թթ.:

նավային ծառայության հետ¹ Այնպես որ, ՀՀ կառավարությունը կարող է օրինակ վերցնել և օգտվել նաև տարանցումից՝ ՎՀ-ից դեպի ԻԻՀ և հակառակը, ինչպես նաև այլ երկրներ, որը կապահովի լրացուցիչ մուտքեր պետական բյուջե:

Էստոնիայի Հանրապետության զբոսաշրջային կապիտալն ապահովում են հնագույն անցյալն ու մեծ թվով ճարտարապետական հուշարձանները: Ավելին, 2007-2013 թթ. զբոսաշրջության ոլորտի զարգացման նպատակադրմամբ 200 մլն եվրո է հատկացվել վերոնշյալ ոլորտի զարգացմանը: Ստեղծվել են մի քանի զբոսաշրջային տեսարժան վայրեր, ինչպիսիք են Ծովային թանգարանը, որտեղ այցելուները կարող են տեսնել հին նավերի գեղեցիկ մոդելներ, Տալլինի հեռուստաաշտարակը և այլն: Հավելենք, որ Էստոնիայի խոշոր քաղաքներից Նարվայի տնտեսական կյանքում էլ կարևոր դեր է կատարում Ռուսաստանի Դաշնությունը և Էստոնիայի Հանրապետությունը կապող Բարեկամության կամուրջը, որը զբոսաշրջային այցերի գլխավոր ենթակառուցվածքներից մեկն է: Մինչև 2020 թ. զբոսաշրջության ոլորտի զարգացմանը պետությունը պատրաստվում է ներդնել մոտ 123 մլն եվրո:

Էստոնիայի զբոսաշրջության ոլորտը նման զարգացածության հասել է նաև Եվրամիության անմիջական աջակցությամբ, որը բացի ֆինանսական օգնությունից, առաջադրում է ոլորտի զարգացման հետևյալ քաղաքականությունը².

- նպաստել եվրոպական զբոսաշրջության ոլորտի մրցունակությանը,
- նպաստել կայուն, պատասխանատու և բարձրորակ զբոսաշրջության զարգացմանը,
- բարելավել Եվրոպայի հեղինակությունը՝ որպես կայուն և որակյալ զբոսաշրջային նպատակների հավաքածու,
- Եվրամիության հարկաբյուջետային քաղաքականության և գործիքների արդյունավետ օգտագործում:

Նշենք, որ առաջիկայում ԵՄ և ՀՀ կառավարության հաստատած 13 մլն եվրո արժողությամբ զբոսաշրջության զարգացման ծրագիր է կյանքի կոչվելու նաև մեր հանրապետությունում, որը և ներառելու է հյուսիսային երեք մարզերը՝ Շիրակը, Լոռին և Տավուշը: Կես միլիոն եվրո էլ պահուստավորված է ձմեռային մարզաձևերի կենտրոնի համար, որն անկասկած ավելացնելու է զբոսաշրջային հոսքերը: 13 մլն եվրո գումարի շրջանակներում փոքր ձեռնարկատերերը հնարավորություն կունենան նաև ստանալ փոքր դրամաշնորհներ՝ զբոսաշրջության խթանման նպատակով³:

Զբոսաշրջության ոլորտի առաջանցիկ տեմպերն ապահովել առանց ենթակառուցվածքների զարգացման, ինչպես նաև մատչելիության ապահովման՝ հնարավոր չէ: Այդպիսի ենթակառուցվածքների շարքին է դասվում նաև օդային ուղևորափոխադրող ընկերությունների գործունեությունը. դրանք, բացի կանո-

¹ Նույն տեղում:

² Եվրամիության զբոսաշրջության զարգացման քաղաքականությունը, 2019 թ.:

³ ԵՄ կողմից իրականացվելիք ՀՀ հյուսիսային երեք մարզերում զբոսաշրջության խթանման ծրագիր, armenpress.am, 2019 թ.:

նավոր ուղևորափոխադրումներից, հնարավորության դաշտ են ստեղծում զբոսաշրջային հոսքերի համար: Դիտարկվող նկատառումները պատկերավոր դարձնելու նպատակով ներկայացնենք ՀՀ քաղաքացիայի վերջին ձեռքբերումներից մեկը: Հայտնի է, որ աշխարհահռչակ Ryanair ավիաընկերությունը չվերթներ է իրականացնում 2000 ուղղություններով՝ Եվրոպայի ավելի քան 240 օդանավակայաններից: ՀՀ-ն 40-րդ երկիրն է, որտեղ ընկերությունը սկսում է իր գործունեությունը: Լոուքոսթերի թռիչքները Երևանից կմեկնարկեն արդեն 2020 թ. հունվարից: Երևանից երեք նոր ուղղությամբ չվերթներ կիրականացվեն Երևան-Միլան, Երևան-Հռոմ և Երևան-Բեռլին ուղղություններով: Ավելին, քաղաքացիայի կոմիտեն խորհրդարան օրինագիծ է ներկայացնելու, որպեսզի նոր ուղղությունների համար օդի հարկ ասվածը հանվի, և 1998 թ. գանձվող 10 հազար դրամ պետական տուրքն առաջինը հենց Ryanair ընկերությունը չվճարի: ՀՀ քաղաքացիայի ղեկավարությունը շարունակում է տնտեսական ակտիվություն առաջացնող քաղաքականությունը: Բանակցություններ են վարվում նաև հունգարական «Wizz air» ավիաընկերության հետ: Արդյունքում կարող ենք փաստել, որ ավիատոմսերի գների անսխառեպ մատչելի լինելը նպաստելու է ոչ միայն մեր համերկրացիների մուտքին և ելքին, այլև զբոսաշրջային հոսքերի աճին, որը տնտեսական ակտիվության նախահիմքեր կարող է ստեղծել: Կարելի է համեմատականներ անցկացնել Ռիգա-Ստոկհոլմ նավային երթուղու, որը նպաստեց դեպի Էստոնիայի Հանրապետություն զբոսաշրջային հոսքերի ավելացմանը, և ՀՀ-ում գործող Ryanair ավիափոխադրող ընկերությունների միջև, որը և մեր երկրում կարող է ապահովել զբոսաշրջիկների թվի դինամիկ ավելացում¹:

Հայաստանի Հանրապետությունում վերջին շրջանում առկա են ակնհայտ ձեռքբերումներ: Մեր երկիրն արդեն ընդգրկվել է 10 լավագույն զբոսաշրջային երկրների ցանկ, և աշխարհում հյուրանոցներ առաջարկող ամենահայտնի ճանապարհորդական կայքերից մեկը՝ Booking.com-կայքը, մայրաքաղաք Երևանն ընդգրկել է 2020 թ. զբոսաշրջային ամենաթրենդային ուղղությունների տասնյակում: Կայքի կողմից պատվիրված հարցմանը մասնակցել է 22 հազար չափա-հաս մարդ աշխարհի տարբեր երկրներից, որոնք 12 ամիսների ընթացքում ճամփորդել են կամ նախատեսում են ճամփորդել առաջիկա մեկ տարում: Հարցումն անցկացվել է 2019 թ. օգոստոսի 9-ից մինչև օգոստոսի 28-ը²:

Վերջին տարիներին Հայաստանի Հանրապետության զբոսաշրջության ոլոր-տում առկա դրական միտումների մասին է փաստում այն, որ դեպի մեր երկիր զբոսաշրջային հոսքերն աճել են երկնիշ թվերով: Այսպես՝ 2018 թ. առաջին եռամսյակում ՀՀ է այցելել 346.458 մարդ, ինչը 2017 թ. առաջին եռամսյակի համեմատությամբ աճել է 16%-ով, իսկ 2018 թ. երրորդ եռամսյակում՝ 589.230 մարդ, ինչը 2016 թ. երրորդ եռամսյակի համեմատ աճել է շուրջ 26%-ով, 2018 թ.

¹ Ռազմիկ Իսահակյան, Զբոսաշրջության ոլորտի զարգացումը՝ որպես կայուն տնտեսական աճի նախադրյալ, զարգացման հիմնախնդիրները և դրանց լուծման ուղիները Հայաստանի Հանրապետությունում, Երևան, 2019 թ., էջ 65-67:

² Զբոսաշրջային ամենաթրենդային 10 երկրների ցանկը, booking.com, 2020 թ.:

չորրորդ եռամսյակում՝ 376.573 մարդ, ինչը 2017 թ. նույն ժամանակահատվածի համեմատությամբ աճել է 16,8%-ով:

Ստորև ներկայացնենք նաև 2009-2018 թթ. ՀՀ ներգնա և արտագնա զբոսաշրջիկների փաստական ցուցանիշները 10 տարիների կտրվածքով:

Աղյուսակ 1

ՀՀ ներգնա և արտագնա զբոսաշրջիկների թվաքանակը (մարդ), 2009-2018 թթ.¹

Տարիներ	2009	2010	2011	2013	2015	2017	2018
Ներգնա	586,755	729,260	832,746	1,081,984	1,192,119	1,494,779	1,651,782
Արտագնա	551,682	715,470	830,492	1,080,021	1,187,369	1,481,755	1,622,791

Ըստ ՀՀ ԱՎԿ տվյալների՝ 2018 թ. Հայաստանի Հանրապետություն է ժամանել 1.651.783 զբոսաշրջիկ, որը նախորդ տարվա համեմատ աճել է 10,5%-ով: 2018 թ. ժամանողների 21%-ը եղել է ՌԴ-ից, 13,9%-ը՝ ԱՄՆ-ից, 6,8%-ը՝ Իրանից, 6,4%-ը՝ Գերմանիայից, 2,3%-ը՝ Վրաստանից: Այսպիսով՝ փաստական թվերը հիմք են տալիս պնդելու, որ դիտարկվող 10 տարիների ընթացքում զբոսաշրջային հոսքերը դեպի մեր երկիր եռապատկվել են՝ հասնելով ավելի քան 1.500.000 մարդու, ինչն ավելի է ընդգծում, որ տվյալ ոլորտն ունի զարգացման լուրջ ներուժ, և այն կարելի է համարել ՀՀ տնտեսության զարգացման այլ ճյուղերին իրական այլընտրանք:

Հայաստանի Հանրապետությունում զարգացման պոտենցիալ ունեն զբոսաշրջության ոլորտի հետևյալ հիմնական ուղիներն ու տեսակները².

Կրոնական զբոսաշրջություն: Հայաստանն առաջինը 301 թ. քրիստոնեությունն ընդունեց որպես պետական կրոն: Էջմիածնի Մայր տաճարը կառուցել են Սուրբ Գրիգոր Լուսավորիչը և Տրդատ Գ-ն այն վայրում, որտեղ, ըստ Գրիգոր Լուսավորչի երազի, իջել է Միածինը՝ Աստծո որդին: Այս տաճարը հայության համար սրբազան ուխտատեղի է համարվում: Խոր Վիրապը, Գեղարդը, Հաղարծինը, Գոշավանքը, Հաղպատը ևս համարվում են յուրահատուկ սրբազան վայրեր, որոնք կարող են զբոսաշրջիկներ գրավել աշխարհի տարբեր անկյուններից: Տաթևի վանքն էլ համարվում է հայկական միջնադարյան ճարտարապետության գոհար: Վանքի տարածք մուտքը բարելավելու համար կառուցվել է «Տաթևեր» ճոպանուղին, որը կապում է վանքը Հալիձոր գյուղին: Այն աշխարհի ամենաերկար հետադարձելի ճոպանուղին է (5,7 կմ), որը կառուցվել է 1 կտորով և զբոսաշրջիկների շրջանում մեծ պահանջարկ է վայելում:

Էքստրեմալ զբոսաշրջություն: Հայաստանում վերջին ժամանակներում

¹ ՀՀ վիճակագրական կոմիտեի վիճակագրական տվյալների բազաներ, Միջազգային զբոսաշրջություն, 2009-2018 թթ., www.armstat.am

² Գ. Թովմասյան, Զբոսաշրջության առկա վիճակը և հիմնական տեսակների զարգացման հնարավորությունները ՀՀ-ում, Տնտեսագիտության ժամանակակից հիմնահարցեր, միջազգային 5-րդ գիտաժողով, ԵՊՀ երիտասարդ գիտնականների միավորում, Երևան, 2017թ., էջ 49-51:

զարգացում է ապրում էքստրեմալ զբոսաշրջությունը: Իջևանից մի փոքր հեռավորության վրա՝ Ենոքավանում, գործում է Yell Extreme Park-ը, որը հայտնի է իր Zip line-երով, որոնցից ամենաերկարը 750 մետր է, իսկ թռիչքն անցնում է 200-300 մետր բարձրության վրա: Նախագծային աշխատանքներ են սկսվել աշխարհի ամենաերկար Zip line-ը կառուցելու ուղղությամբ, որի երկարությունը կկազմի շուրջ 3 կիլոմետր: Zip line-եր գործում են նաև Երևանում և Ծաղկաձորում:

Ագրոզբոսաշրջություն: Հայաստանի Հանրապետությունն ունի գեղատեսիլ բնություն ու հարուստ բուսականություն, մարգագետիններ, անտառներ ու կանաչ այգիներ: Ագրոզբոսաշրջությունը հանգիստն է գյուղական վայրում: Հանգստի այս ձևը այցելուներին, զբոսաշրջիկներին, հատկապես քաղաքաբնակներին հնարավորություն է տալիս գիտելիքներ ձեռք բերել տնտեսության վարման մասին, ծանոթանալ տեղի ավանդույթներին, ծեսերին և գյուղատնտեսական մթերքների արտադրությանը: Ագրոտուրիզմը մեծ հետաքրքրություն է առաջացնում զբոսաշրջիկների շրջանում, ինչն էլ անմիջականորեն ազդում է գյուղատնտեսության զարգացման վրա, բարելավում է գյուղաբնակների կյանքը և կրճատում գործազրկության մակարդակը: Կազմակերպվում են բազում գյուղատնտեսական փառատոներ ու տոնավաճառներ, որոնք զբոսաշրջիկներին գրավում են դեպի հայկական գյուղեր: Պետական աջակցությամբ ձևավորվում, զարգանում և միջազգային շուկայում աստիճանաբար ավելի ճանաչելի են դառնում ՀՀ-ում անցկացվող ավանդական փառատոները: Ավելին, National Geographic ամսագրի կողմից ներկայացված վիճակագրական տվյալների համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետությունը ներգրավվել է հինգ առաջատար երկրների ցանկում՝ որպես խոհարարական տեսանկյունից մատչելի և հետաքրքիր երկիր¹:

Ագրոզբոսաշրջությունը ընտանեկան հանգստի ուղղություններից մեկն է, մեծ ծախսեր իրենից չի պահանջում, օժանդակում է գյուղական տնտեսությունների բարելավմանը և ենթակառուցվածքների զարգացմանը:

Գործարար զբոսաշրջություն: Զբոսաշրջության զարգացման ամենաեկամտաբեր ուղղություններից է գործարար զբոսաշրջությունը: Այն նպաստում է ներդրումների ներգրավմանը: Գործարար զբոսաշրջիկները, այցելելով տվյալ զբոսաշրջային կենտրոն, տեսնում են տվյալ կենտրոնի գրավչությունը և հետագայում վերադառնում այնտեղ՝ գործունեություն ծավալելու նպատակով: Նրանք կարող են նաև յուրօրինակ դեսպաններ հանդիսանալ տվյալ զբոսաշրջային կենտրոնի համար՝ իրենց գործընկերներին փոխանցելով տվյալ կենտրոնի մասին ձևավորված դրական տպավորությունը²: Հայաստանի Հանրապետության համապատասխան պատկան մարմինները պետք է քայլեր ձեռնարկեն՝ գործարար զբոսաշրջիկների ներուժը փոխշահավետ պայմաններով ծառայեցնելու մեր երկրի տնտեսության տարբեր ոլորտների զարգացմանը:

Զբոսաշրջության ոլորտի զարգացման համար լավ պայմաններ ունի ինչպես Երևանը, այնպես էլ Գյումրին, Վանաձորը, Իջևանը, Դիլիջանը, Ծաղկա-

¹ www.nationalgeographic.com

² Peter Robinson, Sine Heitmann, Peter Dieke: „Research Themes for Tourism”, CABI, 2011, p. 32.

ծորը և այլն: Վարդագույն Երևանն էլ թանգարան է բաց երկնքի տակ՝ իր հին ու նոր կառույցներով, հարուստ պատմությամբ ու մշակույթով:

Մեր օրերում զբոսաշրջային մեծ պահանջարկ են վայելում նաև Գեղարքունիքի մարզում գտնվող Սևանա լիճն ու համանուն վանքը, որոնք առանձնահատուկ և բացառիկ նշանակություն ունեն ՀՀ-ի համար: Սևանա լիճը վաղուց ի վեր համարվում է հայ ժողովրդի գլխավոր խորհրդանիշներից ու ուխտավայրերից մեկը: Այն ներառվել է նաև Եվրոպայի ամենագեղեցիկ վայրերի ցանկում: Այստեղ է հնագույն վանքերից մեկը՝ Սևանավանքը, որը կառուցված է սև քարից և գտնվում է հրաշալի դիտակետում. այն հենց լճում է: Զբոսաշրջության ոլորտը զարգացնելու նպատակով անհրաժեշտ է օգտվել բնության ընձեռած այս հրաշքից և ողջ գործիքակազմը օգտագործել այն զարգացնելու, զբոսաշրջային հոսքերը ավելացնելու նպատակով: Այս ուղղությունը զարգացնելու համար առաջին հերթին անհրաժեշտ է վերանայել լճի շրջակայքում ծառայություններ մատուցող ընկերությունների գնային քաղաքականությունը, գները, համեմատ մեր հարևան Վրաստանի Հանրապետության, զգալիորեն բարձր են, ինչը և ուղղակի խոչընդոտ է դիտարկվող ոլորտի զարգացման համար: Հարկ է ընդգծել, որ զբոսաշրջության զարգացման տեսլականը կարող է դառնալ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության տնտեսության զարգացման ռազմավարության բաղկացուցիչ մաս, հիմք հանդիսանալ ոչ միայն զբոսաշրջային հոսքերի ավելացման առումով, այլև մեր երկիրը դարձնել կարճատև զբոսաշրջային այցելությունների հանգրվան: Հարկային արտոնություններով կարելի է ներագրել ծառայությունների գների վրա՝ վերականգնելով Սևանա լճի՝ որպես հանգստյան գոտու երբեմնի կարգավիճակը²:

Զբոսաշրջության ոլորտի զարգացման համար տարվող պետական քաղաքականության հիմնական և կարևոր նպատակներից մեկն այն պիտի լինի, որ զբոսաշրջիկների կենտրոնացումը սահմանափակվի ոչ միայն մայրաքաղաք Երևանով, այլև տարածքային համաչափ զարգացման հենքի վրա ձևավորված մարզերում ևս, ինչը զբոսաշրջիկների համար այլընտրանքային հնարավորությունների հիմքեր կարող է ստեղծել: Զբոսաշրջության ոլորտում պետական քաղաքականության իրականացման կարևորագույն ուղղություններից է նաև լիցենզավորման, որակի համակարգի և ստանդարտացման ներդրումը³: Երկրի վարկանիշի համար շատ կարևոր է, որ պատահական ընկերություններ չներկայացնեն ՀՀ-ն: Զբոսաշրջիկների աճի հետ մեկտեղ տարեցտարի ավելանում է նաև զբոսավարների պահանջարկը: 2011 թ. հունվարի 1-ից դադարեցվել է զբոսավարների և ուղեկցորդների լիցենզավորումը⁴: Որպեսզի մատուցվող ծառա-

¹ Հայաստանի տեսարժան վայրեր, 2019 թ., peoplemedia.am

² Ռազմիկ Իսահակյան, Զբոսաշրջության ոլորտի զարգացումը՝ որպես կայուն տնտեսական աճի նախադրյալ, զարգացման հիմնախնդիրները և դրանց լուծման ուղիները Հայաստանի Հանրապետությունում, Երևան, 2019 թ., էջ 71-73:

³ «Զբոսաշրջության և զբոսաշրջային գործունեության մասին» ՀՀ օրենք՝ ընդունված 17.12.2003 թ.:

⁴ Ռ.Իսահակյան, ՀՀ-ում զբոսաշրջության զարգացման հիմնական ուղղությունները և տեսակները, Ֆինանսներ և էկոնոմիկա, Երևան, 2018 թ., էջ 34-37:

յությունների որակը բարձրանա, անհրաժեշտ է ոչ միայն վերականգնել վերջիններիս լիցենզավորումը, այլ նաև պետք է լիցենզավորել զբոսաշրջային ընկերությունները¹:

Անդրադառնանք նաև էստոնիայի կրթական համակարգի առանձնահատկություններին, որը, ի հակադրություն մեր երկրի, ունի մի շարք առավելություններ: Էստոնիայում լայնորեն տարածված են դասավանդման ժամանակակից մեթոդները, ներառյալ պրոբլեմային ուսուցումը, ծրագրային ուսուցումը, թվայնացված ուսուցումը, կյանքի հմտությունների ուսուցումը: Նպատակն այն է, որ միավորվեն տարբեր առարկաները, և ուսուցումը դառնա առավել գործնական՝ կապված իրական կյանքի հետ: Ստորև ներկայացնենք դասավանդման այս ձևերը հերթականությամբ.

- պրոբլեմային ուսուցումն այն է, երբ պատրաստի գիտելիքների փոխարեն ուսուցիչը առաջարկում է աշակերտներին միասին խնդիր դնել և լուծել այն, որպեսզի հասնեն այդ գիտելիքներին,
- ծրագրային ուսուցումը ենթադրում է, որ աշակերտները միայնակ կամ խմբակային իրականացնեն տարբեր ծրագրեր՝ հաճախ տարբեր առարկաների դասընթացների սահմանագծին,
- թվայնացված ուսուցումը ներառում է և՛ համակարգչային գրագիտություն, և՛ սովորական ուսման համադրությունը համացանցային ուսման հետ,
- կյանքի հմտություններն ուսուցանվում են ցածր դասարաններում:

2019 թ. հրապարակված դպրոցական կրթության որակի վարկանիշով Էստոնիան զբաղեցրել է առաջին տեղը Եվրոպայում և հինգերորդ տեղն աշխարհում՝ գերազանցելով Ռուսաստանին և Լատվիային: Համաձայն PISA վարկանիշի² հրապարակած տվյալների (դպրոցականների կրթության որակի գնահատման միջազգային ծրագիր)՝ Էստոնիայի դպրոցականները Եվրոպայում առաջին տեղն են գրավել բոլոր երեք դասակարգերում՝ ընթերցանություն, մաթեմատիկա և բնական գիտություններ: Էստոնիայում դպրոցի ուսուցչի միջին աշխատավարձը 2019 թվականին կազմել է 1,513 եվրո, ինչը մի փոքր ավելի է, քան երկրում միջին աշխատավարձը, իսկ մանկապարտեզի դաստիարակի միջին աշխատավարձը 1145 եվրո էր:

Հատկանշական է նաև, որ տարբերվում է աշակերտների գնահատման կուլտուրան, որը, ի տարբերություն ՀՀ-ի, ավելի զարգացած է և մոտիվացնող. Ուսուցիչը չի նշանակում «հինգ» կամ «երկու», փոխարենը նշանակում կամ ասում է հետևյալ բառերը՝ «շատ լավ» կամ, օրինակ, «այ այստեղ դեռ պետք է աշխատել», որը կիրառվում է Էստոնիայի ցածր և միջին դասարաններում, իսկ բարձր դասարաններում արդեն գնահատականներ են նշանակում և օգնում

¹ Ռազմիկ Իսահակյան, Զբոսաշրջության ոլորտի զարգացումը՝ որպես կայուն տնտեսական աճի նախադրյալ, զարգացման հիմնախնդիրները և դրանց լուծման ուղիները Հայաստանի Հանրապետությունում, Երևան, 2019 թ., էջ 41:

² Դպրոցական կրթության որակի գնահատման միջազգային ծրագիր, PISA վարկանիշի համաձայն՝ Էստոնիան դպրոցական կրթության որակով 1-ին հորիզոնական: www.picuki.com.

ճիշտ կողմնորոշվել և շտկել կատարված սխալները: Էստոնիայում աշակերտները սովորում են ինչպես էստոներեն, այնպես էլ ռուսերեն: Ռուսախոս աշակերտների արդյունքները ավելի ցածր էին: Էստոնիայում անցկացված ուսումնասիրության մեջ ներգրավված էր 5371 աշակերտ: Նրանցից 4000-ը թեստերը հանձնել են էստոներեն, 1371-ը՝ ռուսերեն:

Անդրադառնանք նաև դպրոցականների վարկանիշներին՝ ըստ ընթերցանության, մաթեմատիկայի և ճշգրիտ գիտությունների, որը ներկայացված է աշխարհի զարգացած երկրների օրինակով.

Աղյուսակ 2

Դպրոցականների վարկանիշները՝ ըստ ընթերցանության, մաթեմատիկայի և ճշգրիտ գիտությունների 2018 թ.¹

	Ընթերցանություն	Մաթեմատիկա	Գիտություններ
Չինաստանի քաղաքներ	555	591	590
Սինգապուր	549	569	551
Մակաո	525	558	544
Հոնկոնգ	524	551	517
Էստոնիա	523	523	530
Կանադա	520	512	518
Ֆինլանդիա	520	507	522
Իռլանդիա	518	500	496
Հվ. Կորեա	514	526	519
Լեհաստան	512	516	511
Շվեդիա	506	502	499
Նոր Զելանդիա	506	494	508
ԱՄՆ	505	478	502
Մեծ Բրիտանիա	504	502	505
Ճապոնիա	504	527	529
Ավստրալիա	503	491	506

Խորհրդային կրթական համակարգի մյուս իրավահաջորդ երկրների արդյունքները զգալիորեն ավելի ցածր էին, քան Էստոնիայինը, չնայած լավ տեղեր էին զբաղեցնում՝ Լատվիան՝ 30-րդ (79-ից), Ռուսաստանը՝ 31-րդ, Լիտվան՝ 34-րդ, Բելառուսը՝ 36-րդ, Ուկրաինան՝ 39-րդ:

Պետք է փաստել, որ կրթական մակարդակը ուղղակիորեն ազդում է երկրի տնտեսական զարգացումների վրա, և դիտարկվող ոլորտի զարգացածությունը հենց այդ ամենի դրական արգասիքն է, ուստի այս գործիքակազմը արժանի է ընդօրինակման, որը և ՀՀ տնտեսական զարգացմանը ևս մեկ ազդակ կարող է հաղորդել:

ԷՀ զբոսաշրջության ոլորտի համեմատական առավելություններից մեկը մեր երկրի նկատմամբ այն է, որ ոլորտի զարգացմանը մեծապես նպաստում են

¹ Эстонские школы признаны лучшими в Европе, estonianworld.com, 2019 г.

կարճատև զբոսաշրջային այցելությունները: 2017 թ. ավելի քան 6 միլիոն օտարերկրյա զբոսաշրջիկներ են այցելել Էստոնիա՝ 3%-ով ավելի, քան 2016 թ.: Արտասահմանցի զբոսաշրջիկների գրեթե կեսը Էստոնիայում մնացել է ընդամենը մեկ օր¹: Այսպիսի արդյունքների հասնելուն մեծապես կարող է նպաստել մեր երկրում ծառայություններ մատուցող ընկերությունների կողմից ներկայացվող գնային քաղաքականության համընդհանուր մատչելիության ապահովումը:

Եզրակացություններ և առաջարկություններ

Այսպիսով՝ կարող ենք փաստել, որ զբոսաշրջության ոլորտը տնտեսության զարգացման առաջնահերթ ուղղություններից է ինչպես Էստոնիայի Հանրապետությունում, այնպես էլ Հայաստանի Հանրապետությունում: Առաջարկվել է մեր երկիրը դարձնել տարանցիկ ինչպես ուղևորափոխադրումների, այնպես էլ բեռնափոխադրումների համար, որի դրական միտումները ներկայացվել է Էստոնիայի Հանրապետության օրինակով: Նշենք, որ զբոսաշրջության ոլորտի զարգացմանը ԷՀ-ում մեծապես նպաստել է նաև գործազուրկների ցածր մակարդակը, որը հնարավորությունների դաշտ է ստեղծել մարդկանց ավելի լայն պահանջմունքների բավարարման տեսակետից, որի վառ ապացույցն էլ այն է, որ ԷՀ տնտեսությունը գործում է համարյա լրիվ զբաղվածության պայմաններում (5% գործազուրկներ), ուստի աշխատատեղերի ստեղծմամբ պետք է հասնել նման արդյունքների: Հարկ է փաստել նաև, որ ԷՀ կրթական համակարգը ևս ունի առավելություն մեր երկրի նկատմամբ. նրանում առկա գնահատման յուրօրինակ մոտեցումների պիլոտային գործարկումը կարող է իրականացվել ՀՀ համապատասխան պատկան մարմնի կողմից:

Դիտարկվող երկրներում զբոսաշրջության ոլորտի աճը ներկայացված է փաստական երկնիշ թվերով, ընդ որում՝ շեշտվել է, որ ԷՀ-ում գերակշռում են կարճատև զբոսաշրջային այցելությունները, ինչը ՀՀ-ում դեռևս զարգացած չէ: Ավելին, ներկայացվել է նաև ոլորտը զարգացնող մեկ ուղղություն ևս մեր երկրի օրինակով, որը հանգամանորեն կարող է ուսումնասիրվել ՀՀ կառավարության, ինչպես նաև ոլորտը ներկայացնող պատկան մարմինների կողմից: Այն ոչ միայն ՀՀ քաղաքացիներին հնարավորություն կտա հանգիստն անցկացնել մեր հայրենիքում, այլև այլընտրանքային զբոսաշրջային հոսքերի ավելացման նախադրյալներ կստեղծի, կնպաստի կարճատև զբոսաշրջային այցելություններին հարևան երկրներից, որի արդյունքները ապագայում կներկայացվեն տնտեսական դրական ցուցանիշներով: Ավելին, մեր երկրում զբոսաշրջային հիմնական տեսակներից և ուղղություններից զատ, կարելի է ստեղծել նոր զբոսաշրջային հանգստատեղեր, և հաշվի առնելով պետական բյուջեի սուղ լինելը՝ պետք է ներգրավել այլընտրանքային ներդրողներին, հատկացնել հարկային արտոնություններ, ինչը Հայաստանի Հանրապետության զբոսաշրջության ոլորտի զարգացման գործիքներից մեկը կարող է դառնալ:

¹ Statistics Finland, 2017, <https://www.stat.fi>

Ամփոփելով՝ որպես հետազոտության արդյունք՝ կարելի է նշել հետևյալ կիրառական առաջարկությունները.

- համայն աշխարհում Հայաստանի Հանրապետությունը ներկայացնել որպես քրիստոնեությունը առաջինը պետական կրոն հռչակած երկիր,
- հարկային արտոնություններ տրամադրել զբոսաշրջային ընկերություններին և ներդրողներին՝ նպաստելով ներքին զբոսաշրջության զարգացմանը,
- հետևողականորեն վերականգնել Սևանա լճի՝ որպես հանգստյան գոտու կարգավիճակը, որով մեր երկիրը կարելի է դարձնել նաև կարճատև զբոսաշրջային այցերի հանգրվան, մասնավորապես՝ մեր դարավոր հարևանների՝ ՎՀ և ԻԻՀ զբոսաշրջիկների համար,
- գործարար զբոսաշրջիկներին ներգրավել տնտեսության զարգացմանը նպաստող ոլորտներում, տարբեր գնողունակություն ունեցող զբոսաշրջիկների համար մշակել մատչելի փաթեթներ և իրագործել արդյունավետ մարքեթինգային քաղաքականություն,
- դիվանագիտական՝ ներքին և արտաքին, գործիքակազմերով ընդգծել մեր երկրի հեղինակությունը և ցուցաբերել առանձնահատուկ վերաբերմունք զբոսաշրջիկների հանդեպ, ինչպես նաև վերականգնել զբոսավարների և զբոսաշրջային ընկերությունների լիցենզավորման ընդհատված գործընթացը, ինչը կնպաստի մեր երկիր այցելող զբոսաշրջիկների թվի ավելացմանը:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Գ. Թովմասյան, Զբոսաշրջության առկա վիճակը և հիմնական տեսակների զարգացման հնարավորությունները ՀՀ-ում, Տնտեսագիտության ժամանակակից հիմնահարցեր, միջազգային 5-րդ գիտաժողով, ԵՊՀ երիտասարդ գիտնականների միավորում, Երևան, 2017թ., էջ 49-51:
2. Դպրոցական կրթության որակի գնահատման միջազգային ծրագիր, PISA վարկանիշի համաձայն՝ Էստոնիան դպրոցական կրթության որակով 1-ին հորիզոնական:
3. ԵՄ կողմից իրականացվելիք ՀՀ հյուսիսային երեք մարզերում զբոսաշրջության խթանման ծրագիր, 2019թ.:
4. Եվրամիության զբոսաշրջության զարգացման քաղաքականությունը, 2019թ.:
5. Զբոսաշրջային ամենաթերեղային 10 երկրների ցանկը, 2020թ.:
6. Զբոսաշրջային ծառայությունների արտահանումից ստացվող եկամուտները ՀՀ-ում, 2017թ.:
7. «Զբոսաշրջության և զբոսաշրջային գործունեության մասին» ՀՀ օրենք՝ ընդունված 17.12.2003թ.:
8. Էստոնիայի զբոսաշրջության զարգացման ազգային պլան, 2014-2020 թթ.:
9. Էստոնիայի տնտեսական կառուցվածքը, էջ 18-20:
10. Հայաստանի տեսարժան վայրեր, 2019 թ.:
11. ՀՀ վիճակագրական կոմիտեի վիճակագրական տվյալների բազաներ, Միջազգային զբոսաշրջություն, 2009-2018թթ.:

12. Ռազմիկ Իսահակյան, Զբոսաշրջության ոլորտի զարգացումը՝ որպես կայուն տնտեսական աճի նախադրյալ, զարգացման հիմնախնդիրները և դրանց լուծման ուղիները Հայաստանի Հանրապետությունում, Երևան, 2019 թ., էջ 41:
13. Ռազմիկ Իսահակյան, Զբոսաշրջության ոլորտի զարգացումը՝ որպես կայուն տնտեսական աճի նախադրյալ, զարգացման հիմնախնդիրները և դրանց լուծման ուղիները Հայաստանի Հանրապետությունում, Երևան, 2019 թ., էջ 65-67:
14. Ռազմիկ Իսահակյան, Զբոսաշրջության ոլորտի զարգացումը՝ որպես կայուն տնտեսական աճի նախադրյալ, զարգացման հիմնախնդիրները և դրանց լուծման ուղիները Հայաստանի Հանրապետությունում, Երևան, 2019 թ., էջ 71-73:
15. Ռ.Իսահակյան, ՀՀ-ում զբոսաշրջության զարգացման հիմնական ուղղությունները և տեսակները, Ֆինանսներ և էկոնոմիկա, Երևան, 2018 թ., էջ 34-37:
16. Տնտեսական ազատության ինդեքսը ըստ Հերիթեջ հիմնադրամի գնահատականների, 2016թ.:
17. Структура экономики Эстонии, стр 1, 11-13.
18. Структура экономики Эстонии, стр 10.
19. Эстонские школы признаны лучшими в Европе, estonianworld.com, 2019г.
20. Peter Robinson, Sine Heitmann, Peter Dieke: „Research Themes for Tourism”, CABI, 2011, p. 32.
21. Statistics Finland, 2017.
22. Statistics in Estonia, 2018-2019.
23. armenpress.am
24. www.armstat.am
25. booking.com
26. estonianworld.com
27. <https://www.estonica.org>
28. <https://www.eestipank.ee>
29. www.nationalgeographic.com
30. peoplemedia.am
31. www.picuki.com
32. <https://m.riigikogu.ee>
33. <https://www.stat.ee/en>
34. <https://www.stat.fi>

ԷՍՏՈՆԻԱՅԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ «ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀՐԱՇՔԸ»

Համառոտագիր: Հոդվածում ներկայացվել է ԷՀ և ՀՀ զբոսաշրջության ոլորտների համեմատական վերլուծությունը: Ընդգծվել են զբոսաշրջության ոլորտի ընդհանրությունները, որոնք ուղղակիորեն կարող են նպաստել ինչպես բնակչության երկկողմանի փոխադրումներին, այնպես էլ զբոսաշրջային հոսքերի ավելացմանը: Արդյունքում գալիս ենք այն եզրահանգման, որ ՀՀ կառավարության տնտեսության զարգացման տեսլականը արդարացի է, ըստ որի՝ դիտարկվող ոլորտը տնտեսության զարգացման գերակա ճյուղերի շարքին դասելը տվել է իր տնտեսական դրական էֆեկտները:

Բանալի բառեր. զբոսաշրջություն, զբոսաշրջային հոսքեր, ներքին զբոսաշրջություն, գնողունակ զբոսաշրջիկ, տնտեսություն, ենթակառուցվածք, գներ

Размик Исаакян

«ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ЧУДО» РЕСПУБЛИКИ ЭСТОНИЯ

Аннотация: В статье представлен сравнительный анализ отраслей туризма Республики Эстония и Республики Армения. Подчеркнуты общие черты в отрасли туризма, что может напрямую поспособствовать как двухстороннему передвижению населения, так и увеличению туристических потоков. В результате был сделан вывод, что видение развития экономики правительства Республики Армении обосновано, согласно которому классификация рассматриваемой отрасли к ряду приоритетных отраслей развития экономики дало свои положительные экономические эффекты.

Ключевые слова: туризм, туристические потоки, внутренний туризм, турист способный покупать, экономика, инфраструктура, цены

Razmik Isahakyan

“THE ECONOMIC MIRACLE” OF THE REPUBLIC OF ESTONIA

Abstract: In the article is presented comparative analysis of tourism industries of the Republic of Estonia and Republic of Armenia. Common features of tourism industry are emphasized, which can directly contribute to both two-way movement of population and increase of tourism flows. As a result, a conclusion has been made

that the vision of development of the economy of the government of the Republic of Armenia is justified, according to which classification of the industry under review to the priority industries of development of the economy has given positive economic effect.

Keywords: tourism, tourism flows, domestic tourism, able to buy tourist, economy, infrastructure, prices